

JANUSZ TADEUSZ PODGÓRSKI

WCZESNOŚREDNIOWIECZNE NACZYNIĘ O CYLINDRYCZNEJ SZYJCE Z LUZINA, POW. WEJHEROWO

Wśród ceramiki wczesnośredniowiecznej w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Gdańsku wyróżnia się wielkością i bogatą ornamentyką dwustożkowe naczynie z cylindryczną szyjką, pochodzące z Luzina, pow. Wejherowo. Część tego naczynia pozostała wśród nielicznych, ocalałych po wojnie, zabytków dawnego Muzeum Prowincjonalnego w Gdańsku. Dalsze fragmenty przejęto dopiero w 1965 r. z Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Malborku, gdyż właśnie tam rzuciły je losy wojny. Uzyskane w ten sposób ułamki udało się skleić i zrekonstruować pierwotny wygląd naczynia¹ (ryc. 1).

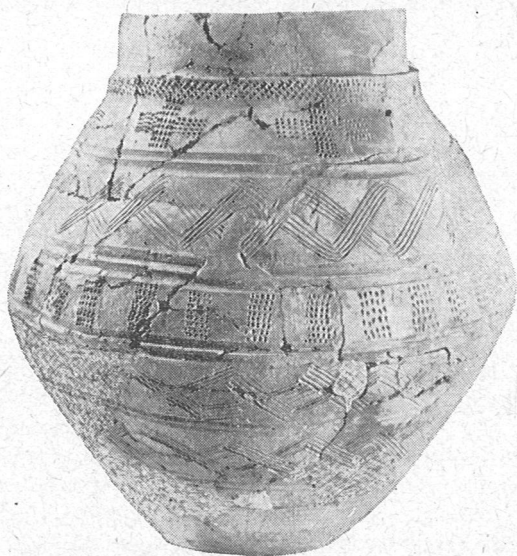
Pochodzi ono najprawdopodobniej z osady wczesnośredniowiecznej odkrytej w Luzinie przez badaczy niemieckich w czasie II wojny światowej². Z osady tej zachował się także fragment jeszcze jednego naczynia z cylindryczną szyjką oraz prawdopodobnie zrekonstruowane, dwustożkowe naczynie górami obtaczane³. W 1957 r. pracownicy Muzeum Archeologicznego w Gdańsku przeprowadzili na terenie osady badania powierzchniowe. W ich wyniku uzyskano kilkadziesiąt ułamków ceramiki górami obtaczanej i całkowicie obtaczanej, polepę i bryłki żużla⁴. O warunkach znalezienia naczynia z cylindryczną szyjką nie posiadamy nie-

¹ Naczynie to figuruje w księdze inwentarzowej Muzeum Archeologicznego w Gdańsku pod nr 1965: 78.

² Na osadę tę natrafiono na polu rolnika Zalewskiego w trakcie badań cmentarzyska grobów skrzynkowych. Poza lakoniczną wzmianką żadnych bliższych danych o odkryciu nie podano. Por. „Gothiskandza”, H. 4, 1942, s. 67.

³ Naczynia znajdują się w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Gdańsku, zainwentaryzowane pod nr inw. 1954: 11 i 1965: 75; oba stanowiły własność byłego Muzeum Prowincjonalnego w Gdańsku.

⁴ Materiały w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Gdańsku, nr inw. 1957: 6

Ryc. 1. Luzino, pow. Wejherowo. Dwustożkowe naczynie z cylindryczną szyjką, ok. 1/7 w.n.

Fig. 1. Luzino, Wejherowo district. Biconoidal pot with cylindrical neck, about 1/7

listwa ta stanowiła zapewne rodzaj kryzy, na niej opierać się mogła pokrywa. Brzusiec ma kształt dwustożkowy z nieco zaokrąglonym załomem, znajdującym się niemal dokładnie w połowie wysokości naczynia, tj. na wysokości 21,4 cm. Średnica brzusca w tym miejscu wynosi 42,8 cm. Dno naczynia zachowało się tylko częściowo. Fragmenty przydenne wskazują, że było ono wklęsłe. Jego średnica wynosi 16,6 cm. Na zachowanej części widoczne są ślady podsypki. Powierzchnia naczynia jest gładka, w przeważającej części w kolorze ceglastobrunatnym. Niektóre jednak partie naczynia wykazują odcień szary lub też szarobrunatny. Część ułamków, z których wylepiono naczynie, nosi ślady przebywania w ogniu. Tym też można tłumaczyć niejednakowe zabarwienie powierzchni. Omawiane naczynie wykonane zostało na kole garncarskim techniką całkowitego obtaczania. Zachowane ułamki posiadają domieszkę grubo- i średnioziarnistego tłucznia. Ich przekrój ma miejscami niejednolite zabarwienie, co wskazuje na niezbyt dobry wypał.

Z wyjątkiem szyjki i partii przydennej naczynie jest bogato zdobione, przy czym ornament ułożony jest w kilku strefach poziomych,

stety żadnych bliższych danych. Ze względu na swą formę i zdobienie godne jest ono uwagi, toteż postaram się przedstawić je bliżej w niniejszym artykule. Natomiast fragmenty drugiego naczynia z cylindryczną szyjką wykorzystuję jedynie jako materiał porównawczy⁵.

Okaz z Luzina jest naczyniem dużych rozmiarów; jego wysokość całkowita wynosi 43,6 cm. Cylindrycznego kształtu szyjka o wysokości 4,5 cm posiada brzeg o grubości 0,9 cm; znajduje się na nim półkolisty rowek. Średnica szyjki wynosi 22,0 cm. Od brzusca oddziela ją cylindryczna listwa; jej powierzchnia górna nachylona jest ku wnętrzu naczynia. Li-

⁵ Chciałbym na tym miejscu podziękować pracownikom Muzeum Archeologicznego w Gdańsku za wskazówki, pomocne mi przy pisaniu tego artykułu.

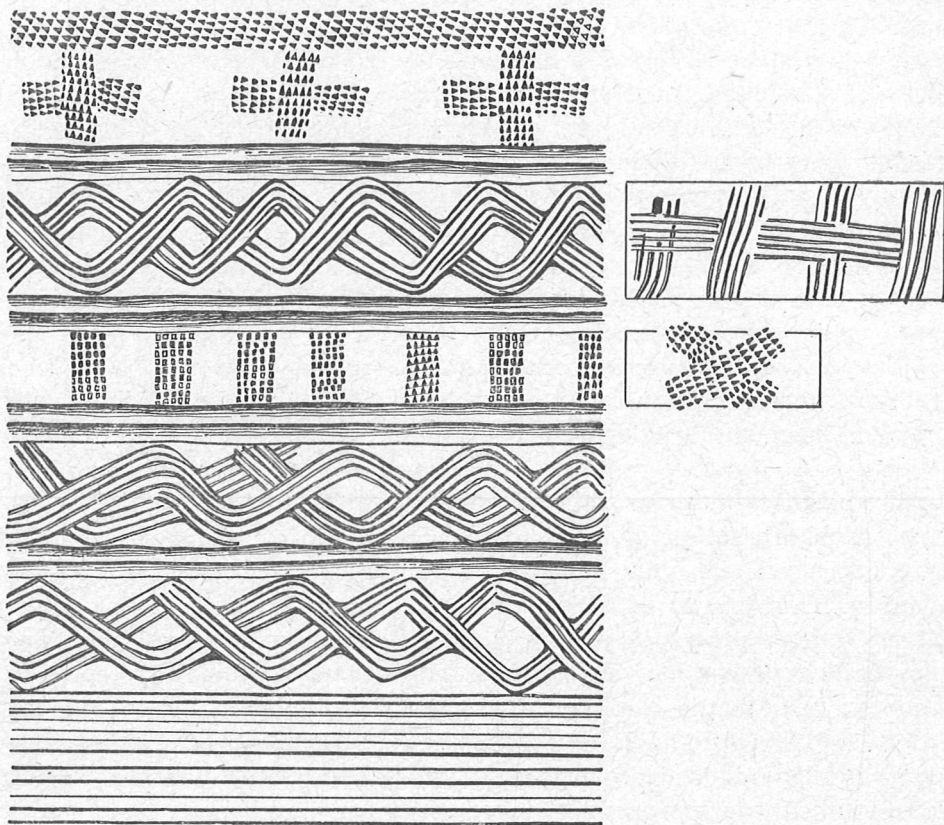
obiegających dookoła brzusiec (ryc. 2). Poszczególne pasma ornamentu różnią się nieco między sobą sposobem zdobienia, a również w ich obrębie zaznacza się pewne urozmaicenie wątków.

Całą pionową powierzchnię kryży, poniżej szyjki, pokrywają równoległe (biegnące ukośnie w lewo, od góry do dołu listwy) nakłucia o trójkątnym kształcie. Na brzuscu naczynia wyróżnić można sześć pasm zdobniczych, oddzielonych od siebie dookołnymi, półkolistymi żłobkami, stykającymi się ze sobą tak, że między nimi powstał rodzaj żeberka. Na paśmie pierwszym (licząc od szyjki) występuje motyw krzyży równoramiennych, utworzonych z nakłuc narzędziem grzebykowym. Pionowe ramię każdego krzyża stanowi prostokątny słupek złożony z nakłuwanych dołków również o prostokątnym kształcie. Ramiona poziome tworzą z kolei dwa słupki nakłuc wykonane po obu stronach ramienia pionowego, mniej więcej pośrodku niego. Nakłucia u tych słupków są na ogół trójkątne i skierowane wierzchołkami ku środkowi krzyża. Na zachowanym fragmencie brzusca w paśmie pierwszym występuje osiem takich krzyży. Ornament drugiego pasma stanowi kompozycja dwóch wątków: jeden — to równoległe żłobki, ustawione poziomo, poprzecinane pionowymi (biegnącymi przez całą wysokość pasma), lub odwrotnie — pionowe żłobki przecięte są poziomymi. Drugi motyw stanowi ornament przeplatających się linii falistych, w nieco zgeometryzowanej postaci. Wątek ten obejmuje niemal całą długość pasma, a spina go jak gdyby klamrą motyw krzyżujących się linii. Pewne urozmaicenie motywów zdobniczych uwidacznia się również na trzecim paśmie. Występują tu pionowe, prostokątne słupki nakłuc o kształcie kolistym lub — w większości — prostokątnym, zajmując prawie całe pasmo w zachowanej części naczynia. Jedynie w jednym miejscu występuje wątek ukośnego krzyża równoramiennego, utworzonego także ze słupków nakłuc.

Znajdujący się między pasmem trzecim i czwartym ornament rowków z żeberkiem wykonany jest na największej wydętości brzusca. Pasma czwarte i piąte znajdują się już poniżej załomu. Na obu widnieje motyw przeplatających się linii falistych. Ze względu na częściowy tylko stan zachowania tej partii naczynia trudno orzec, czy znajdował się tam jeszcze inny motyw. Wysokość pasma piątego jest nieco większa niż poprzedniego. Wreszcie zdobienie pasma ostatniego stanowią dość szerokie żłobki, spiralnie obiegające naczynie; motyw ten nie sięga jednak dna naczynia.

Zestaw narzędzi zdobniczych użytych przy wykonywaniu ornamentu nie jest liczny. Szerokie żłobki utworzono przy pomocy kościanego, rogowego czy też drewnianego rylca. Natomiast zdobienie kryży, słupki nakłuc oraz krzyże wykonano narzędziem grzebykowym o pięciu zębach. Używając takiego narzędzia ozdobiono naczynie przeplatającymi się li-

niami falistymi. Na różnice w kształcie nakłuwanych wgłębień wpływało niejednakowe ukształtowanie ostrza ząbków. Być może użyto kilku takich narzędzi, zapewne jednak zachodzi w tym wypadku fakt ponow-

Ryc. 2. Luzino, pow. Wejherowo. Wątki ornamentacyjne występujące na poszczególnych pasmach zdobniczych naczynia, 1/4 w.n.

Fig. 2. Luzino, Wejherowo district. Ornamental compositions occurring on the various decorative lines of the vessel, 1/4

nego zaost్రzania zębów narzędzia grzebykowego, ulegających z czasem stopniowi. Mimo powtarzania się pewnych wątków zdobienie poszczególnych pasm różni się na ogół między sobą. Z wielokrotnością również wątki wskutek użycia podobnych motywów w różnych wariantach. Wprawdzie naczynie jest bogato zdobione, lecz sam ornament wykonano dość niestarannie.

Poszczególne wątki ornamentacyjne składające się na zdobienie naczynia spotkamy na wczesnośredniowiecznej ceramice pomorskiej, a także i sąsiednich terenów. Nakłucia narzędziem grzebykowym tworzące

słupki, krzyże itp. znajdujemy na naczyniach pochodzących z warstw VIII—I z poł. X w. w Ujściu ⁶, a także — z osady datowanej na pocz. IX—XI w. w Szczecinie-Mścicinie ⁷. Ornament przeplatających się linii falistych spotykamy również w ceramice pomorskiej, m. in. w Jedwabnie, pow. Toruń ⁸, i w Szczecinie-Mścicinie ⁹, głównie na naczyniach górą obtaczanych.

Podobne kształtem do omawianego okazu jest naczynie z cylindryczną szyjką pochodzące z Rozłazina, pow. Lębork ¹⁰. Ma ono również kształt dwustożkowy z załomem brzuśca przypadającym mniej więcej w połowie jego wysokości. Inne jest jednak zdobienie składające się z plastycznego ornamentu falistego i prostych, wypukłych karbów. Z cmentarzyska w Lutomiersku, pow. Łask, z grobu nr 9 wydobyto podobne naczynie z niemal cylindryczną, zwężającą się nieco ku górze szyjką. Naczynie to datowane jest na pierwszą połowę XI w. ¹¹ K. Jażdżewski uważa je za wpływ zachodniopomorski ¹². Zdobienie tego naczynia jest również inne niż okazu luzińskiego. Do wymienionych analogii dodać można jeszcze fragment górnej partii naczynia, pochodzącego prawdopodobnie także z Luzina (nr inw. 1954:11). Naczynie to, jak wskazują na to zachowane ułamki, miało przypuszczalnie dwustożkowy kształt. Górna część brzuśca zdobiona jest dwoma pasmami linii falistej, oddzielonych żłobkami. Poniżej tego ornamentu widnieją szerokie, dookolne żłobki. Zdobienie kryzy jest natomiast takie samo jak naczynia zrekonstruowanego.

Naczynia z cylindryczną szyjką szczególnie licznie występują na Mazowszu, gdzie pojawiają się w połowie X w. ¹³ Zdaniem K. Musianowicz

⁶ L. Leciejewicz, *Ujście we wczesnym średniowieczu*, Wrocław 1961, ryc. 38, rys. 5; ryc. 61, rys. 11, 14; ryc. 87, rys. 7; ryc. 88, rys. 4; ryc. 94, rys. 20.

⁷ W. Garczyński, *Wyniki badań na osadzie wczesnośredniowiecznej Szczecin-Mścicino*, „Materiały Zachodnio-Pomorskie”, t. I, 1955, tabl. XVII, ryc. 10.

⁸ J. Kostrzewski, *Grodzisko w Jedwabnie w pow. toruńskim*, „Slavia Occidentalis”, t. X, 1931, s. 260, ryc. 12, rys. 3.

⁹ W. Garczyński, o.c., tabl. I, ryc. 1.

¹⁰ K. Musianowicz, *Mazowieckie naczynia z cylindryczną szyjką na tle słowiańskiego materiału porównawczego*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. XV/II, z. 2, 1951/52, s. 356—357, ryc. 10.

¹¹ K. Jażdżewski, *Uwagi o chronologii ceramiki zachodniosłowiańskiej z wczesnego średniowiecza*, „Przegląd Archeologiczny”, t. X, 1954—56, s. 178, tabl. XXI, ryc. 74.

¹² K. Jażdżewski, *Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Lutomiersku pod Łodzią w świetle badań z r. 1949*, „Materiały Wczesnośredniowieczne”, t. I, 1949, s. 152, ryc. 87. Za K. Jażdżewskim pogląd ten przyjmują autorzy opracowania cmentarzyska w Lutomiersku, por. A. Nadolski, A. Abramowicz, T. Poklepowski, *Cmentarzysko z XI wieku w Lutomiersku pod Łodzią*, „Acta Archaeologica Universitatis Lodzensis”, nr 7, Łódź 1959, s. 100, przyp. 34.

¹³ K. Musianowicz, o.c., s. 346, 363—366.

służyły one do przechowywania płynów lub pokarmów. Znajdowano je również na całym obszarze Słowiańszczyzny zachodniej, a także i wschodniej, gdzie zapewne są wpływem idącym z zachodu, głównie z terenu Mazowsza¹⁴. K. Musianowicz wyróżniła wśród nich szereg grup lokalnych, w tym i pomorską, dla której charakterystyczne są zwłaszcza okazy dwustożkowe. Tę cechę wykazują oba naczynia z Luzina. Formy dwustożkowe na Pomorzu mają starą tradycję, sięgającą jeszcze okresu wpływów rzymskich¹⁵. Znajdujemy wśród nich okazy z załomem brzuśca umieszczonym mniej więcej w połowie wysokości naczynia. Na Pomorzu występują one do końca XI w.¹⁶ Takie naczynia odkrywano szczególnie licznie na Pomorzu Zachodnim. Znamy je z Wolina¹⁷, Szczecina¹⁸, Stargardu¹⁹, Roszczyc, pow. Lębork²⁰ i Gniezna²¹. Ten ostatni okaz uważany jest za wpływ ceramiki zachodniopomorskiej²². Odbiciem takich wpływów może być również kształt obu naczyń z cylindryczną szyjką, pochodzących z Luzina. Widoczne jest, w ich wypadku, przy stosowaniu nowej cechy (cylindryczna szyjka) do lokalnej, pomorskiej formy naczyń²³. Naczynie z Lutomińska wskazuje, że wpływy pomorskiej ceramiki (w postaci formy naczyń dwustożkowych z cylindryczną szyjką) sięgały również w głąb kraju.

Ustalenie ram chronologicznych dla omawianego naczynia z Luzina nastręcza trudności wobec braku wiadomości dotyczących warunków odkrycia. Przy datowaniu oprzeć się można jedynie na formie naczynia i ornamentyce. Przytoczone wyżej analogie nie są ściśle datowane z wyjątkiem naczynia z Lutomińska, pochodzącego z 1 poł. XI w. Zupełnie inne jest też zdobnictwo tych naczyń, bardziej ubogie. Dolną granicę czasową dla naczynia z Luzina stanowić będzie czas pojawienia się naczyń całkowicie obtaczanych, a także naczyń z cylindryczną szyjką, przy-

¹⁴ Tamże, s. 361 oraz mapka I na s. 374; R. Jakimowicz, *Przyczynki do poznania ceramiki grodziskowej*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu siedemdziesiątej rocznicy urodzin prof. dr Włodzimierza Demetrykiewicza*, Poznań 1930, s. 354—355.

¹⁵ W. Łęga, *Kultura Pomorza we wczesnym średniowieczu na podstawie wykopalisk*, Toruń 1930, s. 47—48; J. Kostrzewski, *Zagadnienie ciągłości załudnienia ziem polskich w pradziejach*, Poznań 1961, s. 17.

¹⁶ J. Kostrzewski, *Kultura prapolska*, wyd. 3, Warszawa 1962, s. 238.

¹⁷ W. Łęga, o.c., s. 82, tabl. XIII, ryc. 71; K. A. Wilde, *Die Bedeutung der Grabung Wollin 1934*, Szczecin 1939, tabl. Ib, III.

¹⁸ W. Hensel, *Ceramika z grodów piastowskich w Gnieźnie*, [w:] *Gniezno w zarysie dziejów*, Poznań 1939, przyp. 1 na s. 163; W. Garczyński, o.c., s. 15.

¹⁹ W. Łęga, o.c., s. 82.

²⁰ Tamże, l.c.

²¹ W. Hensel, o.c., s. 162—163, ryc. 7.

²² Tamże, l.c.

²³ Por. K. Musianowicz, o.c., s. 357.

padający na połowę X w.²⁴ Bogactwo i rodzaj ornamentyki zastosowanej w zdobieniu naczynia charakterystyczne są dla ceramiki prapolskiej 2 poł. X w. i 1 poł. XI w.²⁵ Na ten czas można określić chronologię omawianego okazu.

Oba naczynia z Luzina zwiększają liczbę odkrytych dwustożkowych naczyń z cylindryczną szyjką, charakterystycznych dla grupy pomorskiej w 2 poł. X i w XI w. Są nowym przyczynkiem do poznania tej, nadal mało zbadanej grupy.

THE VESSEL WITH CYLINDRICAL NECK MENTIONED FROM LUZINO, WEJHEROWO DISTRICT

(Summary)

The vessel mentioned in the title is large, biconoidal in shape, with a cylindrical neck separated from the belly by a cylindrical wedge. The slightly rounded bend in the belly is almost exactly half way up the vessel. It was fully turned on a potter's wheel (Fig. 1 and 2).

This vessel most probably originates from an early mediaeval settlement discovered at Luzino during the IInd World War. We are not, however, in possession of more detailed data concerning the discovery. It is at present included in the collection of the Gdańsk Archeological Museum (invent. no. 1965 : 78).

Apart from the neck and the bottom, the exhibit from Luzino is very richly decorated. The ornamentation on the belly is in six decorative strips separated from each other by grooves. The pattern was made fairly carelessly with the aid of a burin (wide grooves) and a comb-like tool with five teeth (equal-armed crosses, rectangular columns of pricks, interwoven wavy lines). The individual ornamentations on the vessel are met on Pomeranian ceramics from the later mediaeval period. The decorations on analogical exhibits from the point of view of form, differ from this.

The vessel described, together with a fragment of a similar one, probably originating from the same settlement at Luzino (invent. no. 1954 : 11), shows characteristics typical for the Pomeranian group of vessels with a cylindrical neck. This type of vessel in Pomerania, is connected with a local form (biconoidal vessels) having traditions reaching back to the period of Roman influence in the area. Biconoidal vessels with bands about half way up the belly are especially numerous in Western Pomerania. An influence of ceramics of this region can be described as the shape of the vessel in question.

In view of the form and decoration of this vessel, which are characteristic for ancient Polish ceramics from the second half of the Xth and the first half of the XIth century, it can be included in this period.

Together with the fragment of a similar vessel, probably originating also from Luzino, the vessel described in this article increases the number of biconoidal forms with cylindrical necks discovered, which are characteristic for the Pomeranian group from the second half of the Xth and the XIth century.

²⁴ *Tamże*, s. 346.

²⁵ Por. J. Kostrzewski, *Kultura prapolska...*, s. 382—384.